

تدوین مدل بهینه جهت ارزیابی الزامات گذار به امنیت در گردشگری پایدار

(مورد مطالعه: استان قزوین)

حسین فراهانی¹، محمد طاهرخانی²

تاریخ دریافت: 1397/06/14

تاریخ پذیرش: 1397/09/03

از صفحه 161 تا 190

بزهشنامه جغرافیای انتظامی

سال ششم، شماره بیست و چهارم، زمستان 1397

چکیده

امنیت به معنای توان جامعه در حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌های جامعه است. برای رسیدن به امنیت در مقوله گردشگری پایدار، پنج محور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، انتظامی و زیست‌محیطی مطرح هستند. هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تبیین شاخص‌ها و معیارهای مناسب در ارزیابی الزامات امنیتی با رویکرد گردشگری پایدار در استان قزوین و تبیین این الزامات به‌عنوان حلقه‌های گم‌شده در تأمین و هدایت امنیت در جذب گردشگر و ارائه یک چارچوب روش‌شناسی نوین با نظرسنجی از کارشناسان و نخبگان علمی به روش دلفی با پاسخ به این پرسش می‌باشد که کدام شاخص امنیتی از اعتبار بیشتری برخوردار است و اینکه فرآیند طراحی شاخص‌ها و معیارهای مناسب امنیتی چیست؟ روش انجام این پژوهش مبتنی بر روش‌های توصیفی-تحلیلی و پیمایشی و استفاده از روش ترکیبی کیفی و کمی است. در ارتباط با تحلیل متوسط ارزش شاخص‌های انتخاب‌شده شاخص‌های امنیت اجتماعی با (8/12) امتیاز از اعتبار بیشتری در بین مؤلفه‌های امنیتی در گردشگری پایدار برخوردار است. شاخص‌های امنیت فرهنگی، (7/98) شاخص‌های زیست‌محیطی، (7/87) شاخص‌های اقتصادی، (7/84) و در نهایت شاخص انتظامی با (7/79) درصد از کل امتیازها در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

کلید واژه‌ها: امنیت، گردشگری پایدار، مدل بهینه، استان قزوین.

1- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

2- دانش‌آموخته دکتری ژئومورفولوژی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)، mohammad.tah2016@gmail.com

بیان مسئله

در سیر تحول گفتمان‌های امنیتی و رویکردهای آن در بسیاری از آن‌ها فهم ماهوی امنیت متناسب با شرایط متحول جامعه کمابیش مغفول مانده است. در گفتمان امنیت پس از درک نظریه‌های پیشین و تبیین مؤلفه‌های آن ضمن پوشش دادن به نواقص موجود که پاسخ‌گوی نیازهای عصر جدید می‌باشند، آنچه در محوریت ضرورت این گذار مفهومی مطرح می‌شود، نیازمندی‌های نوین بشری از یک‌سو، دشواری‌های و چالش‌های جدید شکل‌گرفته از سوی دیگر است که این موارد منجر به گسترده شدن مفهوم امنیت در تلقی جدید شده است. امنیت می‌تواند به معنی فقدان از هراس تهدید شدن یا به مخاطره افتادن ویژگی‌های اساسی و ارزش‌های انسانی و نبود ترس از تهدید حقوق و آزادی‌های مشروع، تلقی شود (بهیان و فیروزآبادی، 1392). منظور از امنیت در معنای عام خود، درامان ماندن از تهدید است. این مفهوم دارای قدمتی به وسعت تاریخ بشر و البته ضرورتی غیرقابل‌انکار است. در حقیقت شناخت هستی‌شناسانه انسان راه به‌ضرورت امنیت برده است و مقوله تأمین امنیت بر الزام مدیریت و تدبیر برای آن دلالت دارد. این ضرورت ناشی از طبیعت انسان و نیز فطرت اوست؛ بنابراین امنیت در معنایی عام درکی برآمده از شناخت هستی‌شناسانه از انسان و اجتماع انسانی است (امین بیدختی و شریفی، 1392). امنیت برای زندگی اجتماعی، از دورانی که انسان‌ها زندگی جمعی را آغاز نموده‌اند تا به امروز به‌عنوان اساسی‌ترین نیاز بشری محسوب می‌شود (هزارجریبی، 1390: 129). امنیت ابعاد مختلفی دارد. امنیت در هر جامعه با دیگر جوامع به‌طور کامل متفاوت است. این ویژگی امنیت، مبین نسبی بودن آن است. احساس امنیت فردی از حالتی که جسم و روح فرد در آن فارغ از ترس و آسیب رسیدن به جان و مال و یا آبروی خود می‌باشد. هر عامل و پدیده‌ای که باعث ایجاد اختلال در احساس تعلق و همبستگی اعضاء یک گروه شود، در واقع هویت آن گروه را به مخاطره انداخته و تهدیدی برای امنیت اجتماعی آن قلمداد می‌شود. در این دیدگاه، همبستگی افراد یک جامعه، علاوه بر حفظ و بقاء، نیازمند حمایت و تقویت نیز است که این امر در سایه برخورداری از امکانات صورت می‌گیرد. به میزانی که افراد جامعه از امکانات مختلفی مانند آموزش، بهداشت، رفاه، آزادی و غیره بهره‌مند شوند، احساس خشنودی از تعلق به چنین جامعه‌ای داشته و دل‌بستگی میان آن‌ها تقویت می‌شود (نبوی و

همکاران، 1389). برخی دیگر از دیدگاه‌ها پیرامون امنیت پایدار به پیچیدگی و وابستگی دولت‌ها و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در دوره بعد از جنگ سرد اشاره دارند. در این رویکرد به گزاره‌های تثبیت امنیت در بعد فراملی، نقش و نوع رابطه دولت‌های قدرتمند و ناکام، پیامدهای گسترده و فراگیر، تصمیم‌گیری سیاست‌مداران و فقدان چارچوب‌های سیاست‌گذاری مشخص در عصر کنونی، هم اشاره می‌شود (چندلر¹، 2007: 364).

رشد پایدار گردشگری درگرو عملکرد مناسب چرخه گردشگری و عناصر و فاکتورهای متعددی است که در کل، سامانه گردشگری را تشکیل می‌دهد. این سامانه در حکم زنجیره‌ای است که از اجتماع یک سری از عوامل که خدمات آن مورد قضاوت قرار می‌گیرد، تشکیل می‌شود به نحوی که گردشگران در مورد کلیت یک مقصد گردشگری و سفر خود، قضاوت می‌کنند. در این زنجیره امنیت یکی از کلیدی‌ترین عواملی است که دارای ابعاد گوناگونی است که وجود و ثبات آن مانند یک قدرت جهانی عناصر و فاکتورهای چرخه گردشگری را در جهت توسعه پایدار حمایت می‌کند و نقش مهمی در حفظ کیفیت و ارتقاء صنعت گردشگری ایفا می‌کند. در این ارتباط با توجه به جایگاه شهر قزوین در حوزه جذب گردشگر برابر افق مشخص شده در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور و انتخاب قزوین در سال (2008) به عنوان آزمون گردشگری آسیا توسط سازمان ملل و برگزاری اجلاس شهرداران جاده ابریشم در سال (2016)، صنعت گردشگری استان را با مختصات پیچیده‌ای روبرو کرده است. بنابراین تهیه طرح جامع مطالعاتی ویژه گردشگری در سطح منطقه و شهر قزوین هسته اصلی برنامه‌های توسعه گردشگری را در جوامع محلی، ساکنان بومی و مقاصد گردشگری شکل داده است. به نحوی که ملاحظات عمده فرهنگی، اجتماعی، تجاری، اقتصادی، مدیریتی، امنیتی و زیست‌محیطی، مهم‌ترین ابعاد آن را دربر می‌گیرد. انجام پروژه‌های متعدد گردشگری در استان از جمله بازسازی و ترمیم بناهای تاریخی به جای مانده از دوره‌های صفوی، قاجار و پهلوی اول و توجه مدیران شهری به انجام سایر پروژه‌های مهندسی و توان بالقوه شهر قزوین در زمینه گردشگری (قزوین شهری همانند موزه‌ای روباز) می‌توان به این باور رسید که قزوین به دلایل موقعیت جغرافیایی و برخورداری از فضای حاکم بر روابط

توسعه، مجاورت جغرافیایی با مرکز کشور، نزدیکی با دریای مازندران، وجود حمل و نقل ریلی، الموت و موقعیت توریستی و قلعه‌های فراوان آن و توان و قابلیت شهر در احیای مسیر ابریشم (به گواه اسناد تاریخی) از توان بالایی در گردشگری برخوردار است؛ بنابراین لزوم برنامه‌ریزی در راستای گردشگری پایدار و به تبع آن تأمین امنیت در جهت پاسداری از میراث ملموس (کالبدی و معنوی) این پهنه را دو چندان نموده است.

مبانی نظری پژوهش

صنعت گردشگری در دنیا، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع جهانی است که با نرخ رشدی شتابان گسترش یافته و منبع درآمد سرشاری برای دولت‌ها را فراهم آورده است. این صنعت یکی از عوامل مؤثر در تبادلات فرهنگی بین کشورها محسوب می‌شود (سارایی و شمشیری، 2014). گردشگری به‌عنوان گسترده‌ترین صنعت خدماتی جهان، حائز اهمیت ویژه‌ای می‌باشد. گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان، یکی از پیچیده‌ترین کسب و کارهای بشری بوده و به‌عنوان فعالیتی چندوجهی دارای کارکردها و اثرات مثبت گوناگونی است که از جمله آن‌ها می‌توان به اشتغال‌زایی، کسب درآمد، جذب ارز خارجی، تقویت زیرساخت‌ها و غیره اشاره کرد (زرآبادی و عبدالله، 2015: 38). سفر به دیگر نقاط برای گردشگری با انگیزه‌های مختلف جزء ملزومات زندگی در این قرن محسوب می‌شود و در واقع جریانی را شکل می‌دهد که مرزهای ملی و بین‌المللی را درنور دیده و رویکردی فراتر از دولت - ملت یافته است (سقای و علیزاده، 2014). اقتصاددانان این صنعت را سومین پدیده اقتصادی پویا و رو به رشد پس از صنعت نفت و خودرو می‌دانند (کاظمی و همکاران، 2014). کشورهای که به متنوع سازی اقتصاد خود پرداخته‌اند و در پی رهایی از اقتصاد تک پایه‌ای هستند، در جستجوی شناخت یا خلق راه و روش‌های جدیدی هستند. یکی از این روش‌ها توسعه صنعت گردشگری است. (محمودی و همکاران، 2014: 12). با مطرح شدن مباحث پایداری در توسعه گردشگری مشخص می‌شود که نخستین بار باتلر در سال (1966) میلادی مفهوم پایداری و پیگیری نگرش‌های پویا و جامع در حوزه‌ها و ابعاد مرتبط با صنعت گردشگری را تعریف و تبیین کرده است (هاردی¹ و همکاران، 2002)، به اعتقاد

باتلر¹، «گردشگری در نمای پایداری»، حوزه‌ای است که دست‌یابی به چشم‌انداز توسعه پایداری را با خطر مواجه نکرده، بلکه با استفاده از شاخص‌های مکمل، جامعیت و پویایی را در مسیر رسیدن به توسعه پایدار آسان کرده است؛ بنابراین، برنامه‌ریزی توسعه گردشگری باید بر مبنای ارتقاء سطح پایداری در تمام حوزه‌های تأثیرگذار باشد (علیزاده و همکاران، 1392). با استناد به مفهوم توسعه پایدار، سازمان جهانی گردشگری معتقد است که گردشگری پایدار همچنین فرآیندی است که نیازهای گردشگران حاضر و مسافرانی که نسل آینده را تشکیل می‌دهند، را به‌خوبی برآورده می‌کند (فنل²، 2003). بنا بر تعریف: توسعه گردشگری پایدار، فرآیندی است که با بهبود کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت با حفاظت از منابع طبیعی و انسانی در ارتباط است (امراللهی بیوکی و نظری دهقی، 1394). به اعتقاد سازمان جهانی: گردشگری پایدار در دنیای امروزی، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری، بدون تأثیرگذاری مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی است و بر این نکته تأکید دارد که در قالب توسعه گردشگری، بشر قادر خواهد بود که جوانب مشخصی از محیط را در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دست‌کاری کند. از این‌رو گردشگری پایدار دارای ابعاد، عناصر و مفاهیم مختلفی است که مرکز اصلی آن برابری بین نسلی و سازش در زمینه وجود توانایی در نسل‌های آینده برای تأمین نیازهایشان به‌عنوان هدف اصلی توسعه پایدار است (عبدلوا³، 2004). بر همین اساس به‌موازات رشد و توسعه فزاینده گردشگری در سراسر جهان، نیاز به توسعه گردشگری پایدار به یک موضوع جهانی تبدیل شده است. در دهه (1990) در راستای نظریه توسعه پایدار با تأکید هم‌زمان بر پیامدهای مطلوب و نامطلوب گردشگری، حرکت از گردشگری انبوه به سمت رویکرد گردشگری پایدار آغاز شده است (قدمی و علیقلی زاده فیروزجانی، 1391: 80). در واقع مفهوم توسعه گردشگری پایدار از اواسط دهه نود به یک مفهوم با محبوبیت ویژه تبدیل و به‌عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در راهبردهای حفاظت جهانی⁴ و گزارش برانت لند⁵ مطرح شد و در سطوح مختلف بین‌المللی، ملی، محلی و صنعت، اسناد

1- Butler

2- Fennel

3- Abdullaev

4- World Conservaton Sterategy

5- Bruntland Report

سیاست‌گذاری، ضوابط، جهت‌دهی، برنامه‌ریزی، نمونه‌های موردی، کدهای اخلاقی برای گردشگران، در سطح وسیعی با تأکید بر موضوعات توسعه گردشگری پایدار، بازتولید و نشر پیدا کردند (شارپلی¹ و تلفر²، 2015). احساس امنیت و رضایت‌مندی گردشگران از یک مقصد همواره انگیزه بازدید مجدد از آن مکان را فراهم می‌آورد. به طوری که گردشگر رضایت‌مند بیش از (20) نفر را به آن مکان ترغیب می‌کند، ولی چنانچه گردشگری از مقصد گردشگری خود راضی نباشد این عدم رضایت‌مندی را به بیش از (40) نفر انتقال می‌دهد و این خود بالاترین ضدتبلیغ به شمار می‌آید (مصلحی، 1384)؛ بنابراین احساس امنیت از یک مکان به نوعی بازاریابی بدون هزینه برای مقاصد گردشگری محسوب می‌شود. به همین دلیل امنیت باید در تمام سطوح گردشگری، به ویژه جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی گردشگری تأمین شود (بیک محمدی، 1386). در این بین اهداف اصلی توسعه پایدار گردشگری عبارت‌اند از: بهبود کیفیت زندگی جامعه میزبان، تأمین تجارب کیفی برای گردشگران و درنهایت حفظ محیط‌زیست (مهدی زاده، 1377). سرمایه‌گذاری در این صنعت به کشورهای در حال توسعه در حل مشکلاتی نظیر بیکاری و فقر با تحرک بخشی به پتانسیل بالقوه این کشورها کمک خواهد کرد، این در حالی است که گردشگری صنعت پاکی است که به محیط‌زیست آسیبی نمی‌رساند و به حفظ طبیعت برای نسل‌های آینده کمک می‌کند (هولجواک³، 2003). موفقیت و توسعه پایدار، گردشگری درگرو عملکرد مناسب چرخه گردشگری و عناصر و عوامل متعددی است که روی هم رفته سامانه گردشگری را شکل می‌دهند. این مؤلفه‌ها هر یک در سامانه مذکور اهمیت خاصی داشته و با سایر مؤلفه‌ها، ارتباط تنگاتنگی دارند. یکی از مهم‌ترین این عوامل رونق و توسعه گردشگری در پیوند با امنیت گردشگران و مقصدهای گردشگری است (رنجبریان و زاهدی، 1386). در این ارتباط مطالعاتی پیرامون مقوله گردشگری پایدار و تأمین امنیت انجام گرفته که به اهم آن‌ها اشاره می‌شود (جدول شماره 1).

1- Sharply
2- Telferr
3- Holjevaca

جدول شماره (1). مهم‌ترین پژوهش‌های پیرامون گردشگری پایدار و امنیت

ردیف	نام پژوهشگر	سال	نتایج پژوهش
1	اسدی و همکاران	1389	مهم‌ترین دلایل احساس ناامنی گردشگران ورزشی عبارت است از ناامنی در حریم شخصی، پرخاش‌گری اجتماعی و احساس ناامنی روانی.
2	هزارجریبی	1390	در مقام مقایسه، گردشگران آفریقایی بیشترین احساس امنیت و گردشگران اروپایی کمترین احساس امنیت را در سفر به ایران داشته‌اند.
3	صدیایی و هدایتی مقدم	1389	میان گردشگری، ثبات، توسعه و امنیت رابطه تعریف‌شده‌ای وجود دارد به‌نحوی که بروز هرگونه ناامنی و خشونت سبب زیان‌های جبران‌ناپذیری به این صنعت می‌شود.
4	نورمحمدی و کارنامه حقیقی	1390	صنعت گردشگری به‌عنوان یک صنعت اشتغال‌زا تأثیر فراوانی در ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشورها داشته و تقاضا برای ایجاد سفر را شکل خواهد داد.
5	ربانی و همکاران	1390	بسیاری از کشورها با تأسیس پلیس گردشگری با ساز کار معین، نقش بسیار مهمی در رضایت‌مندی و امنیت مسافران ارائه می‌دهند؛ و هراندازه که این خدمات بیشتر باشد تمایل گردشگر خارجی برای سفر بیشتر خواهد بود.
6	لطفی‌فر و یغفوری	1391	با توجه به وجود رابطه دوسویه بین صنعت گردشگری و امنیت، امنیت نقش بسزایی در توسعه صنعت گردشگری در منطقه چابهار دارد.
7	رستگار خلد و محمدیان	1392	زوال امنیت، آرامش خاطر انسان را از بین برده و بسیاری از نیازهای آدمی در گرو تأمین امنیت می‌باشد.
8	سونمز و گرافه ¹	1998	گردشگران بین‌المللی به‌واسطه پوشش رسانه‌ای از تهدیدهای تروریستی باخبر شده و به دلیل تجربه‌های ناخوشایند به مناطق پرخطر سفر نکرده و برنامه سفر خود را تغییر می‌دهند.

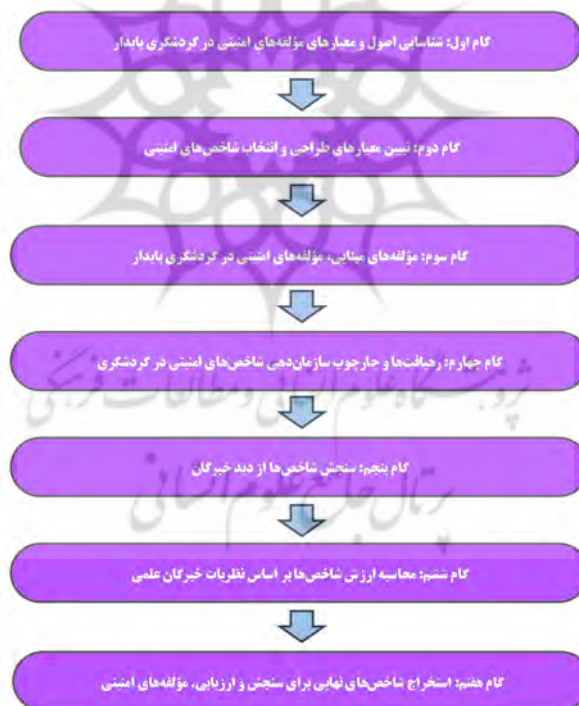
امنیت و گردشگری پارامترهای یک معادله‌اند؛ که نسبتی مستقیم با هم دارند. به عبارتی، همان‌طور که یکی از عوامل مهم توسعه گردشگری وجود امنیت است، رونق گردشگری در یک منطقه و تردد گردشگران در یک مقصد نیز موجب به وجود آمدن امنیت می‌شود؛ البته نباید فراموش کرد که این قضیه همیشه صادق نیست، زیرا در برخی مواقع وجود پدیده گردشگری و رفت‌وآمد گردشگران باعث ناامنی شده است. از طرفی باید بدانیم امنیت را در چه مقوله‌هایی باید به وجود بیاوریم. مسئله‌ای که برای حل آن نیازمند شناخت تهدیدها هستیم، این تهدیدها را می‌توان با بررسی نظرات گردشگران داخلی و خارجی و بازتاب امنیتی کشور از دیدگاه گردشگران و آژانس‌های

بین‌المللی گردشگری جستجو کرد؛ بنابراین امنیت عامل اصلی در گسترش صنعت گردشگری است و ناامنی در تصمیم‌گیری گردشگران برای بازدید از یک کشور یا منطقه بسیار مهم است (سانمز و گرافه، 1998) با توجه به مدل پژوهشی (شکل شماره 2) در چارچوب این پژوهش گردشگری پایدار در پنج حوزه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، انتظامی و محیط‌زیست جستجو و بررسی و تبیین شده است؛ بنابراین در این پژوهش ابتدا به تشریح ویژگی و نقش هر کدام از این الزامات در تأمین گردشگری پایدار پرداخته شده است که از اصول و مبانی پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در جهان محسوب می‌شود و به دلیل نقشی که گردشگری می‌تواند در این زمینه به‌خصوص در کشورهایی مانند ایران ایفا نماید، ضرورت توجه به گردشگری پایدار حائز اهمیت فراوان است. موفقیت و رشد پایدار گردشگری در گرو عملکرد مناسب و هماهنگ عناصر و فاکتورهای متعددی است که با هم ارتباط تنگاتنگی دارند. یکی از مهم‌ترین این عوامل «امنیت گردشگران و مقصدهای گردشگری» است.

روش پژوهش

از آنجاکه هدف اصلی پژوهش، دستیابی و ارائه مدلی جهت «ارزیابی و بررسی مؤلفه‌های امنیتی پیرامون گردشگری پایدار در استان قزوین» بوده، تلاش شده است تا با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و با شیوه پیمایشی (نظرسنجی از خبرگان و متخصصان) و با استفاده از روش ترکیبی کیفی و کمی هدف مذکور تحقق یابد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش‌های آماری همانند میانگین و دامنه اختلاف از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. در گام نخست و پس از تدوین مبانی نظری، مجموعه‌ای از شاخص‌های مرتبط با امنیت در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی و انتظامی که از کاربرد بیشتری برخوردارند، مشخص و سپس با استفاده از روش پرسشنامه‌ای جهت انتخاب و پایش شاخص‌های مرتبط با موضوع مورد مطالعه در اختیار خبرگان و پژوهشگران قرار گرفته است. تعداد (145) شاخص برای نظرسنجی و امتیازدهی در پرسشنامه‌ها گنجانده شده است. در گام بعدی اطلاعات گردآوری شده در محیط نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در نهایت یک بسته از شاخص‌های انسجام‌یافته مرتبط با سنجش و ارزیابی مؤلفه‌های امنیتی در گردشگری پایدار استان قزوین از

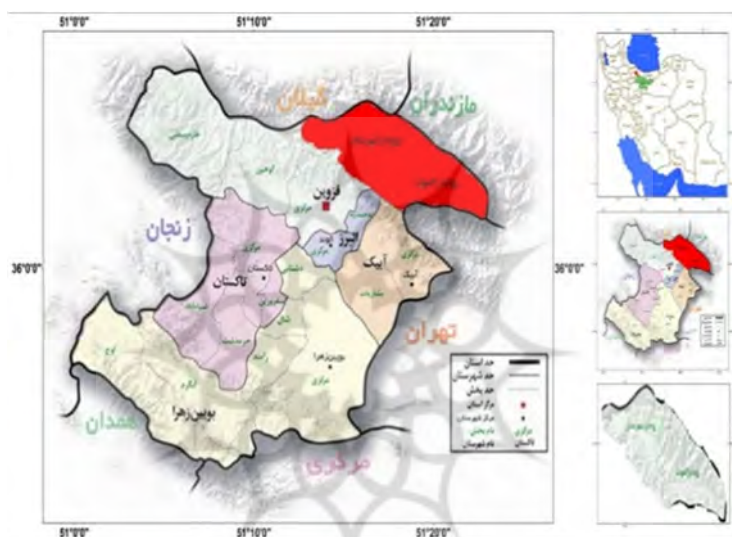
ارزش‌های معین استخراج شد. تعداد کل جامعه نمونه در این بررسی (30) نفر بوده که مشتمل بر خبرگان و پژوهشگران گروه‌های جغرافیا، گردشگری و متخصصین حوزه‌های امنیت می‌باشند. با توجه به مطالب فوق و همچنین روش‌شناسی پژوهش می‌توان فرآیند طراحی و تبیین شاخص‌ها را در الزامات امنیتی (چارچوب و فرآیند) را به صورت شکل بیان کرد. بنا بر پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص شاخص‌های امنیتی در گردشگری پایدار، فرآیندهای متفاوتی هرچند اندک از شاخص‌ها تا اندازه‌گیری آن‌ها مشاهده می‌شود، لیکن برحسب وجه اشتراکشان می‌توان فرآیند سامانمند (شکل شماره 1) را که مشتمل بر هفت گام اساسی است، مطرح ساخت. در چارچوب پژوهش‌های حاضر که مبتنی بر روش‌شناسی توسعه پایدار گردشگری در چارچوب الزامات امنیتی است، هر یک از اجزای اصلی مورد اشاره مدنظر قرا گرفته است که در ادامه به صورت مبسوط به تشریح هر یک از مراحل این فرآیند پرداخته می‌شود. موارد خاصی که برای اولین بار به کار گرفته‌شده و در ادامه به طور کامل تشریح می‌شود.

شکل شماره (1). فرآیند طراحی شاخص‌های گذار به امنیت در گردشگری پایدار

قلمرو جغرافیایی پژوهش

استان قزوین از لحاظ موقعیت جغرافیایی بین (48) درجه و (85) دقیقه تا (50) درجه (51) دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و (36) درجه و (7) دقیقه تا (36) درجه و (48) دقیقه عرض شمالی نسبت به استوا قرار گرفته است؛ و بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال (1395) مستخرج از سال نامه آماری استان، جمعیت استان به (1231761) نفر رسیده است. در شکل شماره (2) نقشه موقعیت استان در ایران نشان داده شده است.

شکل شماره (2). موقعیت استان قزوین در ایران.

یافته‌های پژوهش

طراحی و تبیین شاخص‌های امنیتی در گردشگری پایدار (چارچوب و فرآیند)

گام نخست) شناسایی اصول و معیارهای امنیتی در گردشگری پایدار: امنیت بیش از آنکه مفهومی قابل توضیح و تعریف باشد، امری ذهنی، محسوس و قابل درک است. گستره درک این مفهوم به اندازه تمام موجوداتی است که حیات خودآگاهانه دارند. هر مخلوقی که توانایی درک حیات را داشته باشد، می‌تواند عدم حیات خود را نیز متصور شود، در نتیجه در برابر شرایطی که به عدم حیات منجر می‌شود مقاومت می‌کند. این

مقاومت را می‌توان به‌عنوان تلاش برای رفع تهدیدهایی تعریف کرد که به نابودی حیات منجر می‌شوند؛ بنابراین امنیت به‌عنوان ابزاری برای حفظ، تداوم و ارتقاء حیات برای اوست. به‌تصریح ماندل، امنیت کامل و حقیقی قابل حصول نیست، بلکه انسان‌ها همواره تلاش می‌کنند تا تحت شرایط بالقوه معارض با امنیت تا سر حد امکان امنیت افزایش پیدا کند. (ماندل، 1379) اساسی‌ترین شرط توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، وجود امنیت، آرامش و ثبات است. بدون شک مناطقی که دچار ناامنی، جنگ و آشوب می‌شوند، استعداد خود را برای رشد و توسعه از دست می‌دهند؛ و علاوه بر اینکه گردشگران تمایلی به بازدید از مناطق ناامن و بحرانی ندارند، در صورت شدت بحران، افراد محلی نیز برای تأمین امنیت خود و خانواده اقدام به مهاجرت می‌کنند؛ و دیگر اینکه مسئله امنیت یا عدم امنیت فقط به بودن یا نبودن جنگ، آشوب و بحران در جامعه محدود نمی‌شود، بلکه کلیه آسیب‌های اجتماعی که موجب از بین رفتن یا کاهش احساس امنیت در جوامع محلی و گردشگران می‌شود را در برمی‌گیرد. نداشتن امنیت حقوقی (احترام، عزت‌نفس) بهداشت، نبود استاندارد پذیرایی از نظر محل اقامت، نوع غذا، نبود راهنمایان گردشگری آموزش‌دیده، مشکلات موجود در تبدیل ارز به واحد پولی کشور میزبان از جمله عواملی هستند که ایجاد ناامنی در صنعت گردشگری را تشدید می‌کند (زنگی‌آبادی و همکاران، 1385). در این بین یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در توسعه گردشگری، موضوع امنیت است؛ زیرا در اصل تا زمانی که امنیت نباشد، سفری شکل نخواهد گرفت.

گام دوم) تبیین معیارهای طراحی و انتخاب شاخص‌های امنیتی: یکی از گام‌های اصلی در فرآیند تهیه شاخص‌ها، نحوه انتخاب شاخص‌ها و معرف‌های موردنیاز است و پرسش اساسی این است که شاخص‌ها برای پوشش دادن اهداف و اصول امنیت در گردشگری و همچنین همسویی با واقعیت‌های جامعه باید بر اساس چه معیارهایی انتخاب شوند؟ بنابراین معیارهای انتخاب بدین معناست که «چه چیزی نمایانگر شاخص‌ها و معرف‌های خوب است». به همین خاطر معیارهای انتخاب شاخص‌ها و معرف‌های امنیتی در گردشگری، می‌بایست در بردارنده ویژگی‌های اساسی‌ای باشد که به ازای هر شاخص و معرف موردنظر قرار گیرد. بنابراین با توجه به اینکه معیارهای انتخابی بایستی جامع باشند، تعداد آن‌ها نیز باید به‌اندازه‌ای باشد که افزون بر پوشش کامل

موضوع، ارزیابی را پیچیده و سخت نکند؛ همچنین با توجه به معیارهای انتخاب شاخص که از سوی سازمان جهانی گردشگری و نیز سایر متخصصان ارائه شده، معیارهای ارزیابی عملیاتی کردن شاخص‌ها در نوشتار حاضر موارد زیر هستند: (1) ارتباط داشتن با موضوع، (2) دسترسی به داده‌ها (ظرفیت برای جمع‌آوری و پردازش)؛ (3) اعتبار اطلاعات؛ (4) وضوح و درک توانایی برای کاربران؛ (5) قابلیت مقایسه در طول زمان در سراسر حوزه‌های فضایی و مناطق مختلف.

گام سوم مؤلفه‌های مبنایی الزامات امنیت: با نظم نوینی که از سال (1990) به وجود آمده این مفهوم بار معنایی وسیعی به خود گرفته است. این گستردگی در چهار گونه اصلی قابل‌شناسایی است که عبارت‌اند از مرجع امنیت از دولت‌ها به گروه‌ها و افراد، این روند انتقالی رو به پایین، یعنی از دولت‌ها به افراد است. دوم، حوزه امنیت، از امنیت دولت‌ها به امنیت سیستم بین‌الملل و یا محیط مادی مافوق ملیت‌ها توسعه یافته است. این توسعه رو به بالا از ملت‌ها به سمت زیست‌کره است، این گستردگی در هر دو مورد مطرح شده، توسعه انواعی از نهادهایی است که تضمین‌کننده امنیت هستند. سوم شیوه تأمین امنیت به شکل افقی توسعه یافته و در نتیجه، ابعاد امنیت به شدت تنوع و تعدد یافته است. به عبارت دیگر، امنیت و یا ناامنی نهادهای گوناگون (همچون افراد، ملت‌ها و دستگاه‌ها) به یک شیوه محقق نمی‌شود. همچنین مفهوم امنیت از نظامی به سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیطی و امنیت بشر، بسط پیدا کرده است. چهارم، مسئولیت سیاسی جهت تضمین امنیت (جهت تقویت تمامی موارد مورد اشاره در بالا) توسعه یافته است؛ و در محیط‌های گسترده‌ای همچون دولت‌های ملی، روندی رو به بالا همانند نهادهای بین‌المللی یا رو به پایین حکومت‌های منطقه‌ای یا محلی و یا سازمان‌های مردم‌نهاد یا نیروهای طبیعی یا بازار پراکنده شده است (بوزان¹ و هانسون²، 2007: 3).

گام چهارم رهیافت‌ها و چارچوب سازمان‌دهی الزامات امنیتی در گردشگری پایدار: تعیین شاخص‌های امنیتی با توجه به دامنه شمول گسترده آن در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، محیطی، فرهنگی و انتظامی مستلزم بارگیری رهیافت‌های نظام‌مند و جامع است و در این چارچوب، رهیافت طیف گسترده شاخص‌های امنیتی از کاربرد و اعتبار

1- Buzan

2- Hanson

بالاتری برخوردار است. رهیافت این امکان را به محقق می‌دهد تا تمام ابعاد، مؤلفه‌ها و معیارها و شاخص‌های لازم را شناسایی نماید و ضریب خطا به حداقل ممکن کاهش یابد. بر این اساس، در این پژوهش چارچوب زیر که بر اساس رهیافت طیف گسترده شاخص‌های امنیتی طراحی شده مبنای انتخاب شاخص‌ها قرار گرفته است (جدول شماره 2). در چنین چارچوبی در ارتباط با هر کدام از ابعاد مورد بررسی الزامات امنیتی، مؤلفه‌های مبنایی مشخص شده و برای هر مؤلفه نیز تعدادی معیار مشخص شده است. این چارچوب امکان انتخاب شاخص‌های مرتبط را به‌طور جامع و یکپارچه فراهم می‌نماید.

گام پنجم) سنجش شاخص‌ها از دید خبرگان کشور: در این مرحله، برای نیل به شاخص‌های عملیاتی‌تر و همچنین بومی کردن شاخص‌ها، متناسب با وضعیت و شرایط امنیتی، با استفاده از چک‌لیست پیشنهادی (جدول شماره 3) شاخص‌های اصلی مورد قضاوت و ارزیابی گروه متخصصان، خبرگان و کارشناسان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا به هر کدام از شاخص‌های معرفی شده امتیازی از صفر (به معنای عدم ارزش و اعتبار شاخص برای ارزیابی الزامات امنیتی در گردشگری استان) تا 9 (بالاترین ارزش و اعتبار) بدهند. جدول شماره (3) نمونه‌ای از پرسشنامه‌های طراحی شده خبرگان را نشان می‌دهد.

جدول شماره 2). رهیافت و چارچوب سازمان‌دهی شاخص‌ها (ابعاد، مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص ترکیبی)

ردیف	ابعاد (سیستم)	مؤلفه‌ها (زیرسیستم)	معیارها (مؤلفه)	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)
1	اجتماعی	امنیت اجتماعی	حمایت از تنوع اقوام	هویت اجتماعی
				گرایش به ارزش‌های اجتماعی
				حفظ و تقویت ارزش‌های مذهبی
				افزایش مشارکت اجتماعی
				اعتمادسازی
				توسعه مشارکت ساختاری اقوام در نهادهای رسمی جامعه
	امنیت و سلامت اجتماعی گردشگران			قانون اساسی به‌عنوان میثاق ملی برای رفتار با همه اقوام
				تقویت وحدت اسلامی بر اساس ارزش‌های دینی و اسلامی
				توسعه زبان فارسی به‌عنوان زبان ملی همه اقوام
				ارتباط با اقوام از طریق ازدواج و گردشگری
				انسجام اجتماعی
				پذیرش اجتماعی
			انطباق اجتماعی	
			مشارکت اجتماعی	
			شکوفایی اجتماعی	

ردیف	ابعاد (سیستم)	مؤلفه‌ها (زیرسیستم)	معیارها (مؤلفه)	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)
2	فرهنگی	امنیت فرهنگی	اقتدار فرهنگ ملی	کیفیت حمل و نقل و ارتباطات
				کیفیت محیطی اقتصادی
				کیفیت محیطی
				کیفیت محیطی - فیزیکی
				مخاطره پذیری
	فرهنگی	امنیت فرهنگی	اقتدار فرهنگ ملی	نوآوری در تماس
				فرهنگی
				تحمیل تعارض
				یکپارچگی و انسجام
				جهت‌دهی
3	زیست محیطی	امنیت زیست محیطی	اقتدار فرهنگ ملی	رشد و بالندگی انسان‌ها
				عدالت اجتماعی، اقتصادی
				ایجاد روابط انسانی
				معنویت‌گرایی
				نقش خویشاوندی خرده فرهنگ‌ها در خارج از قلمرو سیاسی
	زیست محیطی	امنیت زیست محیطی	اقتدار فرهنگ ملی	تقویت قلمرو فرهنگی
				گسترش نفوذ فرهنگی مناسب
				حفظ ارزش‌ها در برابر جریان‌های منحرف
				حفظ مشروعیت و مقبولیت عمومی
				رضایت عمومی از حاکمیت فرهنگی
4	اقتصادی	امنیت اقتصادی	امنیت بخش پولی	منابع زمینی
				خدمات محیط
				بهداشت محیط
				منابع انرژی
				سازگار سازی بومی
	اقتصادی	امنیت اقتصادی	امنیت بخش پولی	امنیت زیست محیطی
				راه‌گشای محافظت از محیط طبیعی
				حفاظت از تنوع زیستی و عملکرد پایدار زیست بوم و بقای نوع بشر
				حفاظت غنای گونه‌ای
				حفظ تنوع گونه‌ای
اقتصادی	امنیت اقتصادی	امنیت بخش پولی	نیازمندی انسان به طبیعت	
			رفتار دوستانه فرهنگ شرقی با محیط زیست	
			طبیعت امانتی الهی	
			پیامدهای منفی بی‌احترامی به طبیعت	
			پایین بودن نرخ تورم	
اقتصادی	امنیت اقتصادی	امنیت بخش پولی	کارکرد سالم نظام بانکی	
			ثبات نرخ ارز	
			تغییرات پایه پولی	
			کسری بودجه	

همان طور که ملاحظه می‌شود، در این پرسشنامه وابستگی و پیوند سلسله مراتبی شاخص‌ها، معیارها، مؤلفه‌ها و ابعاد پایداری مشخص شده است تا امکان قضاوت و ارزش‌گذاری شاخص‌ها را به سهولت امکان‌پذیر نماید. تعداد پرسشنامه‌های تکمیل شده در این مرحله برابر (30) پرسشنامه بوده است.

گام ششم) محاسبه ارزش نهایی شاخص‌ها بر اساس نظریات خبرگان علمی: اولین قدم در این مرحله، استخراج ارزش نهایی هر کدام از شاخص‌ها از پرسشنامه‌های تکمیل شده است. با توجه به حجم نسبتاً بالای شاخص‌ها و تعداد پرسشنامه‌ها، در این مرحله ابتدا در محیط Excel همه پرسشنامه‌ها فهرست شده و سپس از طریق فرمول زیر امتیاز نهایی مرتبط به هر کدام از شاخص‌ها به دست آمد:

$$Fp: \sum xi \div \sum qi \quad \text{رابطه شماره (1)}$$

در این فرمول: Fp معادل ارزش نهایی شاخص، $\sum xi$ برابر مجموع ارزش هر شاخص مستخرج از پرسشنامه‌ها $\sum qi$ برابر مجموع تعداد پرسشنامه‌های تکمیلی می‌باشد. عدد به دست آمده حاصل از این فرمول از (صفر تا 9) خواهد بود که (صفر) به معنای عدم ارزش و اعتبار و (9) به معنی وجود بیشترین ارتباط شاخص با موضوع مورد بررسی است. در گام بعدی و پس از استانداردسازی ارزش‌های مربوط به هر شاخص، شاخص‌هایی که از بیشترین امتیاز برخوردارند، انتخاب می‌شوند. در این پژوهش حسب موضوع مورد مطالعه ارزش‌های نهایی شاخص‌های معرفی شده از نزدیکی بسیار زیادی برخوردار بود و به همین دلیل فقط آن دسته از شاخص‌هایی انتخاب شده که متوسط ارزش نهایی آن‌ها بالاتر از عدد (7) باشد. بر این اساس، در مجموع و از بین تعداد (145) شاخص معرفی شده به پرسش‌شوندگان، تعداد (78) شاخص شامل (19) شاخص در بعد اجتماعی، (13) شاخص در بعد فرهنگی، (16) شاخص در بعد زیست‌محیطی، (17) شاخص در بعد اقتصادی و (12) شاخص در بعد انتظامی انتخاب شد. جدول شماره (4) تعداد شاخص‌های منتخب را در مجموع و به تفکیک هر کدام از ابعاد نشان می‌دهد.

جدول شماره (4). تعداد شاخص‌های منتخب در ارتباط با هر کدام از معیارها و ابعاد امنیتی

ابعاد	تعداد مؤلفه	تعداد معیار	تعداد شاخص‌های معرفی شده به نخبگان	تعداد شاخص‌های منتخب
اجتماعی	1	4	42	19
فرهنگی	1	4	27	13
زیست‌محیطی	1	4	26	16
اقتصادی	1	5	27	17
انتظامی	1	3	23	12
جمع	5	20	145	78

یکی از مهم‌ترین گام‌ها در این فرآیند محاسبه دامنه اختلاف ارزش شاخص‌هاست که امکان تعیین اختلاف بین ارزش‌های داده شده توسط نخبگان را فراهم می‌نماید. به عبارتی دیگر، این مرحله، تعیین می‌کند که میزان اختلاف بالاترین امتیاز داده شده به یک شاخص با کمترین امتیاز چقدر است و برای محاسبه آن از روش زیر اقدام می‌شود:

$$D: \sum \max^{xi} - \sum \min^{xi} \quad \text{رابطه شماره (2)}$$

در این فرمول D برابر دامنه اختلاف ارزش هر نماگر $\sum \max^{xi}$ برابر بالاترین ارزش شاخص و $\sum \min^{xi}$ برابر کمترین ارزش شاخص نماگر i است.

گام هفتم) استخراج شاخص‌های نهایی برای سنجش و ارزیابی الزامات امنیتی:

الف) فهرست شاخص‌های امنیت اجتماعی در گردشگری پایدار: در تئوری‌های امنیتی کیفیت زندگی، محور کانونی مباحث تلقی شده و این مفهوم متضمن حاکمیت شرایطی است که دولت‌ها به حقوق شهروندی احترام بگذارند. در این منظر امنیت انسانی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها جهت رسیدن به درجات قابل اتکایی از ثبات است. از این رو توسعه و پایداری امنیت نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و می‌توان چرخه‌ای را تصور کرد که فقر و کاهش سایر مؤلفه‌های مرتبط با امنیت انسانی منجر به ناامنی و ناامنی موجب توسعه نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه خواهد شد. در این ارتباط در راستای شناخت بعد امنیت اجتماعی در منطقه مورد مطالعه، تعداد (42) شاخص معرفی شد که در نهایت تعداد (19) شاخص برای امنیت اجتماعی به شرح جدول شماره (5) انتخاب شد. متوسط ارزش نهایی شاخص‌های امنیت اجتماعی برابر با (8/2) امتیاز می‌باشد و دامنه

اختلاف ارزش شاخص‌ها برابر با (2/5) که نشان از اختلاف حداقلی در ارتباط با توافق بر روی شاخص‌های امنیت اجتماعی در گردشگری پایدار استان قزوین دارد.

جدول شماره (5). فهرست شاخص‌های منتخب الزامات امنیت اجتماعی در استان

میانگین	مجموع	دامنه اختلاف		متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	معیارها (مؤلفه)	مؤلفه‌ها (زیرسیستم)	ابعاد (سیستم)
		حداقل	حداکثر				
8/73	262	9	6	هویت اجتماعی			
8/4	252	8	5	گرایش به ارزش‌های اجتماعی			
8/46	254	7	6	حفظ و تقویت ارزش‌های مذهبی	انسجام و وحدت اجتماعی		
8/03	241	7	5	افزایش مشارکت اجتماعی			
7/6	228	8	6	اعتمادسازی			
8	240	7	6	توسعه مشارکت ساختاری اقوام در نهادهای رسمی جامعه			
8/53	256	9	6	قانون اساسی به‌عنوان میثاق ملی برای رفتار با همه اقوام		امنیت اجتماعی	اجتماعی
8/2	246	8	4	تقویت وحدت اسلامی بر اساس ارزش‌های دینی و اسلامی	حمایت از تنوع اقوام		
8/7	261	6	4	توسعه زبان فارسی به‌عنوان زبان ملی همه اقوام			
7/96	239	8	6	ارتباط با اقوام از طریق ازدواج و گردشگری			
8/03	241	7	6	امنیت و سلامت انسجام اجتماعی			

میانگین	مجموع	دامنه اختلاف		متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	معیارها (مؤلفه)	مؤلفه‌ها (زیرسیستم)	ابعاد (سیستم)
		ارزش‌های داده به خبرگان					
		حداقل	حداکثر				
8/16	245	6	4	پذیرش اجتماعی	اجتماعی		
8/13	244	7	4	انطباق اجتماعی	گردشگران		
7/46	224	8	5	مشارکت اجتماعی			
8/83	265	9	6	شکوفایی اجتماعی			
8/03	241	9	7	کیفیت حمل‌ونقل و ارتباطات			
7/96	239	8	5	کیفیت محیطی اقتصادی	کیفیت اجتماعی شهروندان		
7/83	235	7	4	کیفیت محیطی			
7/3	219	8	6	کیفیت محیطی - فیزیکی			

ب) فهرست شاخص‌های امنیت فرهنگی:

امنیت فرهنگی، ظرفیت یک جامعه برای حفاظت از ویژگی‌های خاص خود در مقابل تغییر شرایط و تهدیدهای مادی و معنوی است. به عبارت دیگر امنیت فرهنگی شامل بقاء الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، پیوستگی، هویت آداب‌ورسوم دینی یا اجازه دادن به تغییرات قابل قبول است. (فورست¹، 2: 2004). در صورت ضعیف بودن فرهنگ بومی حتی اثرات جانبی و ناخواسته تماس‌های فرهنگی اتفاقی می‌تواند پیامدهای مختل‌کننده و سیاسی را موجب شود (بوزان، 1378: 147). بر این اساس، فهرستی از شاخص‌های امنیت فرهنگی تهیه و مورد ارزیابی قرار گرفت و از بین فهرست شاخص‌های معرفی شده به نخبگان، تعداد (13) شاخص به شرح جدول شماره (6)، انتخاب شد. متوسط ارزش نهایی شاخص‌های اجتماعی برابر (8/12) امتیاز می‌باشد و دامنه اختلاف ارزش نماگرها برابر (3) که نشان از تقارب نزدیک و اختلاف حداقلی بین آراء نخبگان در ارتباط با شاخص‌های منتخب امنیت فرهنگی در گردشگری پایدار منطقه مورد مطالعه می‌باشد.

جدول شماره (6). فهرست شاخص‌های منتخب الزامات امنیت فرهنگی

میانگین 30	مجموع	دامنه اختلاف		متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	معیارها	مؤلفه‌ها	ابعاد
		ارزش‌های داده شده به خبرگان	حداقل حداکثر				
8/03	241	9	5	مخاطره پذیری	نوآوری در تماس	فرهنگی	فرهنگی
8/73	262	9	6	تحمل تعارض			
8/36	251	9	6	یکپارچگی و انسجام	جهت‌دهی	فرهنگی	فرهنگی
7/96	239	9	5	جهت‌دهی			
8/06	242	9	6	رشد و بالندگی انسان‌ها	اقتدار	فرهنگ ملی	فرهنگی
8/1	243	9	5	عدالت اجتماعی، اقتصادی			
8/73	262	9	7	ایجاد روابط انسانی	معنویت‌گرایی	فرهنگی	فرهنگی
8/05	255	9	6	معنویت‌گرایی			
7/5	225	8	4	نقش خویشاوندی خرده‌فرهنگ‌ها در خارج از قلمرو سیاسی	تقویت قلمرو فرهنگی	امنیت فرهنگی	فرهنگی
7/8	234	8	7	گسترش نفوذ فرهنگی مناسب	حفظ بنیان‌های ارزشی و اخلاقی	فرهنگی	فرهنگی
7/3	219	9	6	حفظ ارزش‌ها در برابر جریان‌های منحرف			
7/83	235	9	6	حفظ مشروعیت و مقبولیت عمومی	رضایت عمومی از حاکمیت فرهنگی	فرهنگی	فرهنگی
7/36	221	9	7	رضایت عمومی از حاکمیت فرهنگی			

ج) فهرست شاخص‌های زیست‌محیطی:

گردشگری پایدار که با مشخصه‌های سازگاری اکولوژیکی، کارایی اقتصادی و پذیرش اجتماعی تعریف می‌شود، مشروط به محافظت از محیط‌زیست و سازگاری فعالیت‌های گردشگری با ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی همراه است (ریحانیان و همکاران، 2012: 224). در واقع گردشگری پایدار، فرآیندی است که نیاز گردشگران فعلی و اجتماعات را برآورده می‌سازد، در حالی که فرصت‌های آینده را مورد حمایت قرار داده و تقویت می‌کند. در این تعریف حرکت به گونه‌ای است که پیش‌بینی می‌شود که منجر به مدیریت تمامی منابع به شیوه‌هایی شود که نیازهای اقتصادی، اجتماعی، زیباشناسی و اکولوژیکی قابل

تأمین باشند و درعین حال، یکپارچگی فرهنگی، انرژی، هوا، زیستگاه، زباله، حیات وحش، فرآیندهای اصلی اکولوژیک، تنوع زیستی و غیره حفظ شود (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، 1390: 7). بر این اساس، در این پژوهش، تعداد (26) شاخص زیست‌محیطی به پاسخ‌دهندگان برای ارزیابی معرفی شد و درنهایت تعداد (16) شاخص برای ارزیابی زیست‌محیطی محدوده مورد مطالعه به شرح جدول شماره (7) استخراج شد. متوسط ارزش نهایی شاخص‌های زیست‌محیطی برابر (7/87) امتیاز می‌باشد و دامنه اختلاف ارزش شاخص‌ها نیز برابر (4) که نشان از تقارب نسبی آراء نخبگان در ارتباط با شاخص‌های منتخب زیست‌محیطی در استان می‌باشد.

جدول شماره (7). فهرست شاخص‌های منتخب الزامات امنیتی در استان قزوین

ابعاد	مؤلفه‌ها	معیارها	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	دامنه اختلاف		
				ارزش‌های داده شده به خبرگان	مجموع میانگین	حداقل حداکثر
			منابع طبیعی	6	9	263
		مدیریت توانمند و استفاده از منابع طبیعی	خدمات محیط بهداشت محیط	5	9	245
			منابع انرژی	5	8	260
			سازگاری بومی	6	9	244
		امنیت زیست‌محیطی	رویکردهای بیولوژیکی و فیزیکی	6	9	237
		راهگشای محافظت از محیط طبیعی	رویکردهای فرهنگی و بهره‌گیری از علم و فناوری	5	9	223
زیست‌محیطی	امنیت زیست‌محیطی		حفظ غنای گونه‌ای	5	9	209
			حفظ تنوع گونه‌ای	7	9	238
		زیستی و عملکرد پایدار زیست‌بوم و بقاء نوع بشر	غلبه گونه‌ای	6	9	228
			یکنواختی گونه‌ای (وفور گونه‌ای)	6	9	241
		امنیت زیست‌محیطی	نیازمندی انسان به طبیعت بیش از طبیعت به انسان	5	9	248

ابعاد	مؤلفه‌ها	معیارها	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	دامنه اختلاف		
				ارزش‌های داده شده به خبرگان	مجموع میانگین	حداقل حداکثر
		محیط	رفتار دوستانه شرقی با محیط زیست	6	9	226
			طبیعت امانتی الهی	7	9	254
			پیامدهای منفی بی‌احترامی به طبیعت	8	9	211

د) فهرست شاخص‌های اقتصادی: مفهوم امنیت اقتصادی از تعامل دو حوزه مطالعاتی امنیت ملی و اقتصاد حاصل می‌شود که حاصل نگاه امنیت ملی به حوزه اقتصاد و سازوکارهای اقتصادی است. بر این اساس، فهرستی از شاخص‌های اقتصادی در حوزه امنیت اقتصادی تهیه و مورد ارزیابی قرار گرفت و در نهایت تعداد (17) شاخص به شرح جدول شماره (8) انتخاب شدند. متوسط ارزش نهایی شاخص‌های اقتصادی برابر با (7/84) امتیاز می‌باشد. دامنه اختلاف ارزش شاخص‌ها برابر (2/5) که نشان از اختلاف حداقلی در ارتباط با توافق بر روی شاخص‌های امنیت اقتصادی در منطقه مورد مطالعه است.

جدول شماره (8). فهرست شاخص‌های منتخب امنیت اقتصادی در گردشگری پایدار استان قزوین

ابعاد	مؤلفه‌ها	معیارها	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	دامنه اختلاف		
				ارزش‌های داده شده به خبرگان	مجموع میانگین	حداقل حداکثر
اقتصادی	امنیت اقتصادی	امنیت بخش پولی	پایین بودن نرخ تورم	6	9	252
			کارکرد سالم نظام بانکی	6	9	241
			ثبات نرخ ارز	6	9	225
			تغییرات پایه پولی	5	9	247
		امنیت کالاهای اساسی	کسری بودجه	6	9	233
			امنیت مواد غذایی	7	9	224
			امنیت مواد دارویی	5	9	241
			تراز تجاری	6	9	247
			تراز پرداخت‌ها	7	9	260
			خارجی			

ابعاد	مؤلفه‌ها	معیارها	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	دامنه اختلاف		مجموع میانگین
				ارزش‌های داده شده به خبرگان		
				حداقل	حداکثر	
امنیت خط‌مشی بازار	امنیت عملکرد اقتصادی		تحریم‌های بین‌المللی	6	9	234
			سهم تجارت غیرنفتی از کل تجارت	5	9	229
			درجه رقابتی بودن اقتصاد	5	9	239
			سهم دولت از اقتصاد	6	9	240
			میزان شفافیت	5	9	246
			بهره‌وری نیروی کار	6	9	241
			ارزش‌افزوده اقتصاد	6	9	219

ذ) فهرست شاخص‌های امنیت انتظامی: در گذشته، مهم‌ترین ابزار تأمین امنیت ملی، توانایی و امکانات نظامی بود. امروزه تحت تأثیر دگرگونی‌های ملی و بین‌المللی، برای تأمین امنیت ملی باید به ابزارهای دیگری هم توسل جست. بدین ترتیب در مفهوم سنتی، امنیت بین‌المللی، برخاسته از اندیشه‌های واقع‌گرایانه در سیاست بین‌المللی است. مسلکی وجود دارد که امنیت را امری، کاملاً نظامی تلقی می‌کند و امور نظامی را از نظر سلسله‌مراتب در رأس قرار می‌دهد (اخوان کاظمی، 1391: 4). بر این اساس، فهرستی از شاخص‌های امنیت انتظامی تهیه و مورد ارزیابی قرار گرفت و در نهایت تعداد (12) شاخص به شرح جدول شماره (9) انتخاب شدند. متوسط ارزش نهایی شاخص‌های انتظامی برابر با (7/79) امتیاز و دامنه اختلاف ارزش شاخص‌ها برابر (2/5) می‌باشد که نشان از اختلاف حداقلی در ارتباط با توافق بر روی شاخص‌های امنیت انتظامی در منطقه مورد مطالعه می‌باشد.

جدول شماره (9). فهرست شاخص‌های منتخب امنیت انتظامی در گردشگری پایدار استان قزوین

ابعاد	مؤلفه‌ها	معیارها	متغیرها (معیار شاخص ترکیبی)	ارزش‌های داده شده به خبرگان	مجموع میانگین	دامنه اختلاف
						حداقل حداکثر
			ابهام‌زدایی از حکومت	7	251	8/36
		حق دسترسی	گسترش مشارکت مردم	6	249	8/3
		به اطلاعات	فراهم‌سازی زمینه آزادی بیان	5	244	8/13
			ریشه‌کن‌سازی فساد	6	240	8
			برابری در برابر قانون	5	223	7/43
امنیت انتظامی	برخورداری از حق برابری		برابری در پرداخت هزینه‌های عمومی	6	260	8/66
			برخورداری از خدمات عمومی	5	229	7/63
			حق دادخواهی	6	218	7/26
		برخورداری از حق تظلم خواهی	استقلال و بی‌طرفی مرجع رسیدگی	6	224	7/46
			برابری امکانات دفاعی	5	234	8/7

تحلیل امتیازات و ارزش شاخص‌ها در ابعاد مختلف نیز نشان می‌دهد که تضاد چندانی بین نخبگان در ارتباط با شاخص‌های انتخابی وجود ندارد و شاخص‌های انتخاب شده از انسجام و هماهنگی لازم برخوردار هستند (جدول شماره 10).

جدول شماره (10). متوسط ارزش نهایی شاخص‌ها در ابعاد پنج‌گانه امنیتی در گردشگری پایدار از دیدگاه خبرگان

الزامات امنیتی	اجتماعی	فرهنگی	زیست‌محیطی	اقتصادی	انتظامی
مجموع امتیازات	4652	3827	3725	3612	2372
متوسط ارزش نهایی	8/12	7/98	7/87	7/84	7/79

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، متوسط ارزش نهایی شاخص‌ها برابر با (7/92) امتیاز بوده و شاخص‌های امنیت اجتماعی با (8/12) از بالاترین امتیاز در بین سایر الزامات امنیتی برخوردار است و شاخص‌های فرهنگی با (7/98) امتیاز در رتبه دوم قرار دارند؛ همچنین شاخص‌های زیست‌محیطی، اقتصادی و انتظامی به ترتیب با (7/87)، (7/84) و (7/79) امتیاز در رتبه سوم، چهارم و پنجم جای دارند.

نتیجه‌گیری

مفهوم امنیت همانند بسیاری از مفاهیم دیگر، در طول تاریخ تغییر یافته و روندی رو به رشد داشته است. شکی نیست که مفهوم امنیت همسان و موازی با مفهوم بشر تعالی یافته است. در اصل تا امنیت برقرار نباشد، سفری شکل نخواهد گرفت و سخن گفتن از گردشگری، بیهوده خواهد بود. هرگاه در سطح جامعه جهانی بستر مناسبی فراهم باشد، افراد سفر می‌کنند و در پی آن هستند که فعالیت‌های مربوط به گردشگری رونق یابد اما اگر گردشگران نسبت به مقصدی احساس ناامنی داشته باشند، هرگز به آنجا سفر نمی‌کنند. امنیت و گردشگری، پارامترهای یک معادله هستند که نسبتی مستقیم با هم دارند. در واقع همان‌گونه که یکی از عوامل توسعه گردشگری در یک منطقه و تردد گردشگران در یک مقصد، موجب به وجود آمدن امنیت می‌شود؛ البته نباید فراموش کرد که این قضیه همیشه هم صادق نیست چراکه در برخی از موارد، وجود پدیده گردشگری و رفت‌وآمد گردشگران باعث ناامنی شده است. با وجود این، صنعت گردشگری و مقوله امنیت ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. ایجاد امنیت تنها به مقوله عدم تهدید نظامی و کمبود جرائم خیابانی بستگی ندارد، بلکه موضوع فراتر از این‌هاست و برای این منظور باید چاره‌ای مناسب اندیشید. در موضوع امنیت گردشگری باید از تمام، زوایا به آن توجه کنیم نقش تبادلات فرهنگی و معادله‌های سیاسی و تفکرات تا نقش نیروی انتظامی و متصدیان گردشگری در این میان مهم و قابل بررسی است. امنیت گردشگران باید در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، مذهبی، سیاسی، محیطی و کالبدی مورد توجه قرار گیرد. در این راستا باید نیازهای روانی گردشگران لحاظ شود. توسعه صنعت گردشگری در توسعه بخش‌ها و زیرساخت‌های مختلف اجتماعی است. دولت‌ها در این رابطه می‌توانند نقش کلیدی ایفاء کنند. در نتیجه برای رسیدن به توسعه پایدار در عرصه گردشگری، تمام قابلیت‌های جامعه باید به کار گرفته شود. باید پس از برقراری امنیت کامل با به‌کارگیری وسایل ارتباطی و رسانه‌های بین‌المللی، وجود امنیت کامل در کشور را به سمع و نظر عموم مردم و گردشگران همه کشورها رساند تا تصویری نادرست از فقدان امنیت و توسعه گردشگری شکل نگیرد. نتایج این بررسی نشان می‌دهد، در بعد امنیت اجتماعی تعداد (19) شاخص انتخابی، شامل انسجام و وحدت اجتماعی، حمایت از تنوع اقوام، امنیت و سلامت اجتماعی،

کیفیت اجتماعی شهروندان، زمینه‌های امنیت اجتماعی در گردشگری پایدار را در سطح استان قزوین شکل می‌دهند. در زمینه امنیت فرهنگی تعداد (13) شاخص شامل مواردی همانند نوآوری در تماس فرهنگی، اقتدار فرهنگ ملی، تقویت قلمرو فرهنگی، حفظ بنیان‌های ارزشی و اخلاق فرهنگی، زمینه‌های اصلی در امنیت فرهنگی و پایداری گردشگری استان را شکل می‌دهند. در بعد امنیت زیست‌محیطی تعداد (16) شاخص شامل مواردی همانند مدیریت توانمند و استفاده از منابع طبیعی، امنیت زیست‌محیطی راهگشای محافظت از محیط طبیعی، حفاظت از تنوع زیستی و عملکرد پایدار زیست‌بوم و بقاء نوع بشر و امنیت زیست‌محیطی پویانسان و محیط در سطح استان را تشکیل می‌دهند. در زمینه امنیت اقتصادی، تعداد (17) شاخص شامل مواردی همانند امنیت بخش پولی، امنیت کالاهای اساسی، امنیت تجارت خارجی، امنیت مشی بازار و امنیت عملکرد اقتصادی از موارد اصلی زمینه‌های اصلی در گذار به گردشگری پایدار می‌باشند؛ و در ارتباط با امنیت انتظامی که با (13) شاخص تبیین شدند، حق دسترسی به اطلاعات، برخورداری از حق برابری و برخورداری از حق تظلم خواهی از موارد اصلی در گردشگری پایدار شناخته شدند. افزون بر این، شاخص‌های انتخاب‌شده از بعد محتوایی و مبانی اندیشه‌ای، الزامات برنامه‌ریزی و ساختار اجرایی ارتباط کامل با هم دارند. علاوه بر این، شاخص‌های انتخابی با توجه به شرایط و مقتضیات سرزمینی کشور تهیه شده‌اند و از جمله عوامل مناسب در الزامات امنیتی به شمار می‌آیند که قابلیت آزمون‌پذیری و عملیاتی کردن در سطح کشور را نیز دارند.

منابع

- اخوان کاظمی، بهرام (1391). تعاملات مشارکت سیاسی و امنیت ملی از منظر امام خمینی. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های انقلاب اسلامی. انجمن علمی انقلاب اسلامی، شماره (3)، ص 33-55.
- اسدی، حسن؛ پورنقی، امین؛ اصفهانی، نوشین؛ زیتونلی، حمید (1389). مطالعه ابعاد مختلف امنیت در گردشگری ورزشی ایران. فصلنامه مطالعات گردشگری، شماره (13)، ص 47-64.
- امراللهی بیوکی، ناهید؛ نظری دهقی، اعظم (1394). اثرات تصویر ذهنی گردشگران شهر اصفهان بر توسعه گردشگری پایدار آن. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال (10)، شماره (31)، ص 103-129.
- امین بیدختی، علی‌اکبر؛ شریفی، نوید (1392). دین‌داری و سرمایه اجتماعی حامی امنیت اجتماعی. فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره (33).
- بوزان، باری (1378). مردم، دولت‌ها و هراس. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بهیان، شاپور؛ فیروزآبادی، آمنه (1392). بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی در شهرها (مطالعه موردی: کرمان). فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، شماره (6)، ص 103-122.
- بیک محمدی، حسن (1386). اصفهان و گردشگری. چاپ اول. اصفهان: انتشارات سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- ربانی، رسول؛ شاهمیوندی، احمد؛ دهقان نیا، محمد منصور؛ ناظر حضرت، جعفر (1390). نقش پلیس در تأمین امنیت و جذب گردشگری (نمونه موردی شهر اصفهان). فصلنامه مطالعات اجتماعی، ص 39-60.
- رستگار خلد، امیر؛ محمدیان، فاطمه (1392). استفاده از اینترنت و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه دانشگاه باهنر کرمان). مطالعات فرهنگ-ارتباط، شماره (22)، ص 53-89.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ پورطاهری، مهدی (1390). ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری. فصلنامه مطالعات گردشگری، شماره (19)، ص 1-39.
- رنجبریان، بهرام؛ زاهدی، محمد (1386). خدمات صنعت گردشگری، چاپ دوم. اصفهان: نشر چهارباغ.
- زنگی‌آبادی، علی؛ محمدی، جمال؛ زیرک‌باش، دیبا (1385). تحلیل گردشگری داخل شهر اصفهان. مجله جغرافیا و توسعه، سال (4)، شماره پیاپی (8).

- صیدایی، سید اسکندر؛ هدایتی مقدم، زهرا (1389). نقش امنیت در توسعه گردشگری. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، ص 97-110.
- علیزاده، هادی؛ فیروزی، محمدعلی؛ اجزاشکوهی، محمد؛ نقیبی رکنی، سیده نرگس (1392). سنجش و ارزیابی شاخص‌های پایداری در صنعت توریسم شهر اهواز. فصل‌نامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. سال (17)، شماره (2).
- قدمی، مصطفی؛ علیقلی زاده فیروزجانی، ناصر (1391). ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری، نمونه موردی مطالعه (دهستان تمشکل شهرستان تنکابن). فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره (1)، ص 7-14.
- لطفی‌فر، مجتبی؛ یغفوری، حسین (1391). نقش امنیت در توسعه گردشگری. همایش گردشگری و توسعه پایدار. همدان: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ماندل، رابرت (1379). چهره متغیر امنیت ملی. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مصلحی، محسن (1384). شناسایی موانع صنعت توریسم، راهبردهای علمی و عملی در اصفهان.
- مهدی زاده، جواد (1377). بحران گردشگری در ایران و راه‌های برون‌رفت از آن. تهران: مهندسی مشاور فر نهاد.
- نبوی، سیدعبدالحسین؛ حسین‌زاده، علی‌حسین؛ حسینی، سیده هاجر (1389). بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر احساس امنیت. جامعه‌شناسی کاربردی، شماره (4)، ص 73-96.
- نورمحمدی، اطهر؛ کارنامه حقیقی، حسن (1390). بررسی رابطه امنیت سیاسی و توسعه امنیت گردشگری. همایش گردشگری و توسعه پایدار. همدان: دانشگاه آزاد اسلامی.
- هزارجریبی، جعفر (1390). احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری. مجله علمی پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، شماره (20)، ص 77-99.
- Abdullaev, A. (2004), Rural Tourism and Sustainable Development in Hookkaido, Candidate for the Degree of Master, Division of Urban Environment Engineering, PP. 162-165.
- Buzan, B., & Hansen, L. (2007), International Security, Vol. III: Widening Security, SAGE Publications, London, New Delhi, Singapore.
- Chandler, D. (2007), The security – development nexus and the rise of anti – foreign policy, Journal of International Relation and Development, pp, 362-386.
- FenneL, D. (2003), Ecotourism, Abingdon New York.
- Forrest, S. (2004), Indigenous identity as a strategy for cultural security, Conference Paper in Northern Research Forum Plenary on Security.

- Hardy, A., Beeton, R. J., Pearson, L. (2002), Sustainable tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualization of tourism journal of Tourism, 10 (6), 475-496.
- Holjevac, A. L., (2003), A vision Of Tourism and the Hotel industry in the 21st Century, Hospitality management, Vol. 22.
- Kazemi, M., Esmaeili, M. R., Beigi- Firozi, A. (2014), Studying and strategy selecting of tourism development of Lorestan province, Based on SWOT and quantitative strategic planning matrix, Journal of Geography and Development, 32: 47-60
- Mahmoudi, M., Chizary, M., Kalantary, K., Roknoddin etekhari, A., Khodaverdizadeh, M. (2014), Estimating willingness to pay tourists for farm tourism services in the Caspian marginal provinces, Journal of Tourism Planning and Development. 6: 11-29.
- Reihanian, A., Zalinia B. M., Kahrom, E. Wan, H. T. (2012), Sustainable tourism development strategy by SWOT analysis: Boujagh National Park, Iran Tourism Management, 4: 223-228.
- Saghaei, M., Alizadeh, S. (2014), Feasibility of rural tourism product study in Paveh County, Journal of Geography space, 41: 1-20.
- Saraei, M., Shamshiri, M. (2014), Study of tourism status in Shiraz city along with sustainable development using SWOT technique, Journal of Geography and Environmental Planning, 1: 69-88.
- Sharply, R., & Telfer, D. (2015), Tourism and Development: Concepts and Issues, 2nd edition, Channel View Publication: UK.
- Sonmez S. F., Graefe, R. A. (1998), Influence of terrorism risk on foreign tourism decisions, Annals of Tourism Research, Vol. 25, no. 1.
- Zarabadi, S., Abdollah, B. (2015), Evaluating effective factors in development of tourism industry in Chabahar Free Zone using network analysis process, Journal of Scientific Association of in Architecture and Urban Development field of Iran, 6:37-48.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی